

Martha: een joods monument in de Groninger literatuur

WC
3-5-92

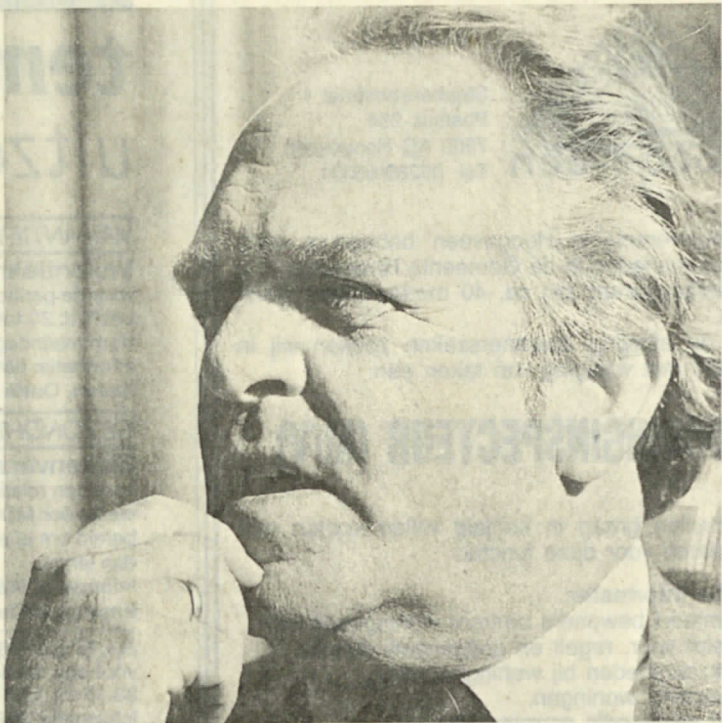
■ Jan Wolkers: 'Terug naar Oegstgeest'; R.J. Peskens: 'Twee vorstinnen en een vorst'; Theo Thijssen: 'Kees de jongen'; Kees Visscher: 'Martha'. Literatuur, met hoofdletter, maar desondanks voor een breed publiek. Dat mag een verdiende heten. Schrijven over de kindertijd, *dij doagen dou de wereld nog klaain was* - en dan bedoel ik goed schrijven, boven het anekdotische uit - is maar weinigen gegeven. Ik aarzelde niet bovenstaand rijtje aan te vullen met Kees Visscher en zijn boek 'Martha', de bundeling van Groningstalige verhalen die eerder op de wekelijkse streektaalpagina in deze krant werden gepubliceerd.

Door **Ton Kolkman**

Een verhaal volgens het model kop-middenstuk-staart zit er niet zozeer in: een jongen groeit op in een Gronings dorp, is een jaar of tien als de oorlog uitbreekt, moet aanvaarden dat zijn joodse vriendinnetje Martha Cohen moet verdwijnen, maar kan dit amper verwerken, waardoor ze steeds als een soort muze of geleidegeest bij hem gebleven is.

Maar juist waar een verhaal-met-plot ontbreekt, worden de observaties en gemoedstoestanden tot een eigen verhaal en het boek tot een geheel. Visscher vertelt, de lezer *voélt* Literatuur. Als in het begin van het boek Jan Knien al lang verorbard is en het kind het beest niet meer in z'n hok vindt, zegt moeder simpelweg: *Nou, heb mor gain verdrait (...) Jan Knien is der nait meer. Hai is noar Stad tou goan*. Dit heeft aan het eind van het boek z'n parallel, later, na de oorlog: *En nooit, nooit gain tieden van Martha*.

Een tweede voorbeeld is de introductie van de oorlogsdreiging. Zijn vader maakt voor hem een vlieger. Ze hebben het niet breed, dus hij wordt van krantenpapier gemaakt. De oorlog speelt in het hele verdere hoofdstuk voor de jongen geen enkele rol, maar knap is de manier waarop die voor de lezer wel het verhaal wordt binnengehaald: *Duitschland Valt Polen Binnen, ston der schuuns over de droake hen, mit dikke letters*. Zo ver weg, weet dat joch veel. De vlieger valt kapot en wordt door vader gerepareerd. Met een nieuwe krant: *Frank-rijk en En-geland met Duitsch-land in Oorlog, leesde ik haardop*. Daar wordt verder niet over gepraat, de vlieger wordt te drogen ge-

▲ Kees Visscher.

hangen en pa gaat het tuintje schoffelen. *'Hou zol t worden,' zee e over d'hege hen tegen ol Bekkering*. *'Wie bliieven der wel boeten,' zee ol Bekkering*. *Groten pruiten ook aaltied over t weer*.

Op een zelfde, geleidelijke manier worden de joden geïntroduceerd, en dus ook Martha, met wie hij 'verkeren' krijgt. De eerste opmerkingen van de klasgenoten vallen, er komen scheldrijmpjes en ergens loopt er alleen vader in een zwart pak met een zwarte pet en zwarte laarzen. Zo krijgen het dorp en z'n mensen steeds meer invulling. Ondertussen lees je juweeltjes van zinnen. *Hoog in zien verlichte saainhuus zat Vos in zien blaauwe kiele, mit leven en dood in hendels en handen, en keek bedoard over de duustere wereld*. En als het oorlog is en de koningin is op haar verjaardag op de radio: *(...) de koamer was vol volk en de vraauwlu bluiizen trompet in heur buusdouken*. Of bij een groot geluksgevoel: *(...) deur mien kop hen marsjeerde n meziekcorps*.

Als de nieuwe meester, waar alle kinderen stapelgek mee zijn, een vorm van seksuele voorlichting geeft (*'t sprookje van laifde en nij leven in lienen van kriet opt swaarde bord vol gleren*), zullen een paar moeders dat wel eens even bij het hoofd aanhangig maken. Ze stevenen op hoge poten over het schoolplein, *borst noar veuren, gat noar achtern en ogen boven in de kop (...)* *Van daipskaande heer kwam n kolle wind en wie stonden stil en*

kleumsk bienander. Zulke zinnen in combinatie met de gebeurtenissen zijn wat mij aangaat Literatuur. Martha scheldt hem een keer uit voor 'goi'. Pas een bladzijde later vraagt de jongen zich alsnog - met de lezer - af: *Wat was aigenlieks n goi?* In goede literatuur lopen geen sporen dood, maar worden alle rode draden ergens weer opgepakt.

En dan komen in de laatste twee hoofdstukken de wekelijkse treinen vanaf Westerbork. En op dat moment verliest het boek helaas aan kracht. Opeens is Visscher daar niet meer de schrijver die ons iets doorgeeft waar we zelf iets mee moeten doen, maar een mens die rekenschap af wil leggen: *Moet ik dan ook tol betalen, ja of nee?* Dat Martha hem niet echt loslaat, was de lezer ook zo wel duidelijk geweest. De hoofdstukken vallen nu jammer genoeg uit de toon bij de rest van het boek. De weergave van het gesprek dat hij in z'n geest voert met Martha nadat hij voor de HBS geslaagd is, is mislukt; is teveel. Te overduidelijk staat er De Moraal Van Het Verhaal: *'Martha, ooit schrief ik verhoalen over ons. Kin men ook ja nog wat van leren. Dat zokswat nooit weer veurvalen mag en zo*. Maar ach, wat kan het schelen, zo'n zwakker gedeelte, als de rest zo'n indrukwekkend monument is voor Martha en haar volk.

Kees Visscher: 'Martha; Vertelsters van d'spoorwieke'. Uitgeverij Staalboek Veendam/Stichting 't Grunneger Bouk. ISBN 90-72938-15-1.

De etalage